

FANTOLY ZSANETT – LICHTENSTEIN ANDRÁS

Számítógépes kockázatelemzés és büntetőeljárás¹

Napjaink digitális társadalmában az élet számos területén alkalmaznak a döntéshozatalt segítő kockázatelemző algoritmusokat, nem kivétel ez alól a büntető igazságszolgáltatás sem. Az ilyen kockázatértékelési szoftverek lényege és alapja, hogy egy kialakított profil alapján valószínűségi számítás segítségével előrejelzések alkothatók a prediktív igazságszolgáltatás számára. Az alkalmazhatósági terület alapján a kriminálprognózisok több típusát lehet megkülönböztetni: a rendőrség bűnmegelőzési munkáját segítő, a büntetés-végrehajtásban érvényesített, illetve a szoros értelemben vett büntető igazságszolgáltatásit, azaz az ítélezésre fókuszáló változatot.

A rendőrség által a bűnmegelőzés során alkalmazott algoritmusok olyan – eddig nem ismert – összefüggéseket tárnak fel, amelyek alapján előre jelezhető, hogy mely helyek válnak nagyobb eséllyel bűncselekmény elkövetésének helyszínévé, illetve mely, meghatározott profilú személyek esetében valószínűbb a bűncselekmény elkövetése. A hagyományos térképes előrejelzéseken túllépve, különböző számítógépes adatbázisok összekapcsolásával olyan nehezen feltárható kapcsolatokat is lehet találni személyek, helyek és elkövetési eszközök között, amikre eddig nem volt példa.

A büntetés-végrehajtási intézményben is megjelenik a kockázatelemzés mint a prediktív előrejelzés eszköze. Az algoritmusok segítségével előre definiált kockázati tényezők alapján sorolják alacsony, közepes, illetve magas kockázatú csoportba az elítélteket, és ehhez kapcsolják például a feltételes szabadságra bocsáthatóság lehetőségét.

A büntető igazságszolgáltatás, azaz az ítékezés esetén pedig arról van szó, hogy az eljárás során a vádlott profiljának figyelembevételével matematikai módszerek alapján próbálják megjósolni nem csupán azt, hogy a terhelt várhatóan megjelenik-e a tárgyaláson, hanem azt is, hogy a terhelt előélete és az elkövetett bűncselekmény típusa alapján milyen nemű, mértékű és tartá-

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítószámú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

mú szankció lenne az ideális számára, amely mind a generális, mind a speciális prevenciót megfelelően szolgálja.

Az ítélezés során a bíró feladata a megfelelő, adekvát szankció megválasztása. Nem csupán a bűncselekmény tárgyi súlyát, hanem – részben a szankció egyéniesítésének követelményéből fakadóan, annak kiválasztása során – az elkövető személyében rejlő társadalomra veszélyességet is vizsgálja, szem előtt tartva az ismételt bűnelkövetés kockázatát. Ebben a tevékenységben az amerikai bírákat – csakúgy, mint magyar kollégáikat – segítik a vádlott korábbi elítélésére vonatkozó adatok. Míg azonban az Amerikai Egyesült Államokban már évtizedek óta használják a büntetés-kiszabást megelőző szakvéleménynek (*pre-sentence investigation report; PSI*) nevezett (pártfogó felügyelői) jelentéseket, amely információbázis az elmúlt években több tagállamban is új elemmel bővült: az információs rendszeren alapuló kockázatelemzés adataival, hazánkban ez még várat magára. Ha a társadalom az élet olyan fontos területén, mint a büntető igazságszolgáltatás, támaszkodni kíván az algoritmusokon alapuló kockázatelemzésekre, különösen indokolt e módszerek kritikus vizsgálata, amelyre jelen tanulmány keretében vállalkozunk.

Az Amerikai Egyesült Államokban az ilyen módszerek alkalmazásának szükségességéhez és létjogosultságához a tágabb értelemben vett büntető igazságszolgáltatás egyik legnagyobb problémája, a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága vezetett. Az elrettentés céljából szigorúan alkalmazott büntetőjogi jogkövetkemények miatt az országban rendkívül magas a fogvatartottak száma (2016-ban összesen 2,1 millióan voltak büntetés-végrehajtási intézetben²). Ez természetesen túlságosan költségigényes, így nem meglepő, hogy az utóbbi években a takarékosági szempontok az amerikai büntető igazságszolgáltatási rendszer egyik központi kérdésévé váltak. Ennek keretében felismerték, hogy a szabadságelvonással járó büntetéseket és intézkedéseket – amelyek jelentős anyagi terhet rónak az államháztartásra, azok alternatívájaként felfüggesztett szabadságvesztéssel vagy próbára bocsátással helyettesítsék. Ezzel a folyamattal párhuzamosan, ismét a jogász érdeklődés középpontjába került a krimálprognózisok alkalmazásának lehetősége, és egyre erősebb igény mutatkozott a bűnismétlés kockázatának a korábbiaknál pontosabb előrejelzésére és az ilyen előrejelzések figyelembevételére az ítélethozatalkor. Ennek megvalósítása érdekében mára már minden tagállamban

² Bureau of Justice Statistics, Key Statistics, Total Correctional Population. https://www.bjs.gov/content/keystatistics/excel/Total_correctional_population_counts_by_status.xlsx

használnak különböző, számítógépes kockázatelemzésen alapuló értékelési eszközöket az igazságszolgáltatás számos területén. Így például Florida állam hatóságai elsősorban a Northpointe által az 1990-es évek végén fejlesztett COMPAS (*Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions ~ Büntetés-végrehajtási elítéltypofil-alkotás az alternatív szankciók érdekében*) Assessment Toolt, amelyet Wisconsin államban szintén alkalmaznak a büntetőeljárás minden szakaszában és minden szintjén.³

A számítógépes kockázatelemzés problémái és eszközei

A büntető igazságszolgáltatás gyakorlása – ideértve a büntetések kiszabását és az intézkedések alkalmazását is –, ahogyan azt a bevezetésben említettük, hagyományosan kizárólag bírói feladat. A kezdeti, pusztán a bírák szubjektív belső meggyőződésén alapuló ítélkezés gyakran vezetett nem csupán a bűnösség kérdésében, hanem az alkalmazott jogkövetkezmények vonatkozásában is téves ítéletekhez. Éppen ezért a büntetéskiszabás objektív kritériumainak kidolgozását már a felvilágosodástól kezdve szorgalmazták és szorgalmazzák.⁴ Mindezen törekvések ellenére a büntügyi előrejelzést és kockázatelemzést szolgálni hivatott módszerek mindegyike azonos problémával küszködik, nevezetesen azzal, hogy százszázalékosan megbízható eredmények nem garantálhatók. Ugyanis egy adott – jelen esetben előrejelezni kívánt – emberi magatartás kiváltó okai közé nem pusztán a vizsgálati alany személyiségjegyei tartoznak, hanem cselekedeteit számos egyéb szituációs tényező befolyásolhatja, amelyek változatosságuk és változékonyságuk miatt csak pontatlanul becsülhetők fel.

Erre a problémára az amerikai, úgynevezett *Baxstrom-eset* és annak utóélete világított rá világszerte 1966-ban.⁵ Ennek során kilencszáz-ezer erőszakos cselekményt elkövető, kóros elmeállapotú személyt bocsátottak szabadon New York-i büntetés-végrehajtási intézetekből különböző alapjogi, eljárásjogi, illetve végrehajtási okokból. Négy éven belül a korábban veszélyesnek minősített személyek mindössze 14,2 százaléka követett el újabb ha-

³ Wisconsin Department of Correction. <https://doc.wi.gov/Pages/AboutDOC/COMPAS.aspx>

⁴ Ennek legjelentősebb korabeli képviselője Cesare Beccaria. Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről (*Dei delitti e delle pene*) 1764. Magyarországon a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény léte bizonyítja, hogy ez a folyamat a mai napig tart, és érezteti hatását.

⁵ *Baxstrom v. Herold*, 383 U.S. 107 (1966) US Supreme Court. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/383/107/case.html>

sonló cselekményt, amelyeknek csupán két és fél százaléka volt súlyos és erőszakos.⁶ Az eset tanulsága tehát, hogy bár a kockázatelemzés alapján az összes személynél valószínűsíthető volt a „bűnisméltés”, sőt a „különös visszaesői minőség”, a valóság és a gyakorlat ezt – még ha véletlenszerűen is, de – egyértelműen megcáfolta.⁸ Ez az eset már ötven évvel ezelőtt ráirányította a figyelmet a kockázatelemzés gyengeségeire, az akkori szintjén megbízhatatlanságára.

A *Baxtrom-eset*et követően a bűnügyi előrejelzés ellenőrzött és kipróbált módszertani alapokra helyezésére irányuló törekvések során számos kockázatelemző eszközt fejlesztettek ki.⁹ Manapság olyan mennyiségű effajta eszköz áll rendelkezésre, hogy a szakirodalom indokoltnak tartja ezek generációnkénti megkülönböztetését.¹⁰

A bűnügyi statisztikai adatgyűjtés kezdete a XVII. századi Franciaország-hoz köthető, de a XIX. századra Magyarországon is általánossá vált a rabtabellák, azaz a törvényhatóságok és uradalmak tömlöceiben fogva tartottak adatai nyilvántartásának alkalmazása.¹¹

Lombroso bűnügyi embertani elméletét követően az első olyan nyilvántartásokat, amelyek a bűncselekmények elkövetésére hajlamosító – nem fizikai – tényezőket összegezték, és amelyektől a potenciális bűnelkövetők azonosítását remélték, a XX. század elején állították össze, ezek voltak a statisztikai kockázatelemzések alapjai.¹² A bűnisméltés és a visszaesés szempontjából jelentős adatokat már szabadon bocsátott elítéltek aktáiból gyűjtötték össze.

6 Henry J. Steadman: Implications from the Baxstrom experience. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry & the Law*, vol. 1, no. 3, 1973, pp. 189–196.; Joachim Obergfell-Fuchs: Gefährliche Straftäter aus kriminologischer und psychologischer Sicht. In: *Sicherungsverwahrung und Führungsaufsicht. Wie gehen wir mit gefährlichen Straftätern um?* Evangelische Akademie, Bad Boll, 2011

7 Habár kóros elmeállapotuk miatt az eset alanyaira a magyar büntetőjog rendszerében nem pontos a bűnisméltés, illetve a visszaeső kifejezések használata, e helyütt az előrejelzett erőszakos cselekmények ismételt elkövetésének leírására használjuk őket.

8 A magyar büntetőjog fogalmi rendszeréből kifolyólag nyilvánvalóan nem beszélhetünk bűnisméltésről, illetve különös visszaesői minőségről a kóros elmeállapotú személyek vonatkozásában, azonban a kockázatelemzés gyengeségeit jól érzékelteti az ismertetett eset.

9 Laura S. Guy: Performance indicators of the structured professional judgment approach for assessing risk for violence to others. A meta-analytic survey. Dissertation. Simon Fraser University, 2008

10 Anne-Luise Döbele: Standardisierte Prognose-instrumente zur Vorhersage des Rückfallrisikos von Straftätern Eine kritische Betrachtung des Einsatzes in der Strafrechtspflege aus juristischer Sicht. Hamburg, 2014, S. 20–26.

11 Brandl Gergely – Gönczi Gergely – Hajdú Dóra – Marsovszki Ádám – Szakály Zsuzsa – Tamás Csaba: Egy méltatlanul elhanyagolt jogtörténeti forrás elemzése. *Mire jó a rabtabella? Jogelméleti Szemle*, 2014/3.

12 Norbert Nedopil: *Prognosen in der Forensischen Psychiatrie: ein Handbuch für die Praxis*. Pabst, 2005

A második generációs eszközökkel ezeket az ismérveket az elkövető személyének és az elkövetett cselekménynek a sajátosságaival egészítették ki, azonban egyes személyiségjegyeket továbbra is figyelmen kívül hagytak. Ezt a hiányosságot voltak hivatottak pótolni a kockázatelemzés harmadik generációs módszerei, amelyek az adatbázisokat olyan dinamikus jellegű faktorokkal bővítették, mint az egyén személyes beállítottsága, társadalmi kapcsolatai stb.¹³

A bűnügyi előrejelzés és a számítógépes kockázatelemzés legújabb, jelenlegi korszakát azok a negyedik generációs eszközök jelentik, amelyek a legkülönbözőbb területeken, széles körben alkalmazhatók. Egyfelől alkalmazásuk folytán egyre több szempontból befolyásolhatják az ítélkezési gyakorlatot, másfelől pedig már nem csupán figyelembe veszik az elkövető viselkedését és magatartását, hanem például egyenesen cselekvési, kezelési tervet ajánlanak a bíróság és a büntetés-végrehajtás számára, vagy azzal hirdetik magukat, hogy azt is meg tudják jósolni, hogy a terhelt megjelenik-e a bíróság előtt, vagy sem.¹⁴

Az egyik legismertebb ilyen, negyedik generációs „automatizált döntéshozatali támogató” kockázatelemző eszköz a COMPAS. Fejlesztője, a Northpointe azt állítja, hogy a 137 ismérvet figyelembe vevő algoritmusának segítségével olyan pontosan előre jelezhető a vádlott bűnismétlésének valószínűsége¹⁵, hogy az Egyesült Államok néhány tagállamában már a büntetőeljárásban is alkalmazzák, például a büntetések kiszabása és intézkedések alkalmazása körében.

Mint ahogyan a negyedik generációs kockázatelemző eszközök szinte mindegyike, a COMPAS is zárt forráskódú, a feketedoboz-¹⁶ elméleten alapuló rendszer, azaz a transzparencia hiánya, az algoritmus működésének és így az adatok értékelésének viszonylagos átláthatatlansága a COMPAS esetében is probléma. Ennek lehetséges informatikai megoldását a szoftverfejlesztőtől kölcsönzött úgynevezett feketedoboz-vizsgálatok jelenthetik¹⁷, amelyek

13 Anne-Luise Döbele: i. m.

14 Northpointe: Practitioner's guide to COMPAS core. 2012. <http://www.northpointeinc.com/downloads/compas/Practitioners-Guide-COMPASCore-031915.pdf>

15 Tim Brennan – Bill Dieterich – Markus Breitenbach – Brian Mattson: A Response to “Assessment of Evidence on the Quality of the Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS)”. Northpointe Institute for Public Management, Inc. 2009. http://www.northpointeinc.com/files/whitepapers/Response_to_Skeem_Louden_Final_071509.pdf

16 A feketedoboz a rendszerelméletben jellemzően olyan eszközt jelöl, amelynek belső működése nem ismert, ezért elsősorban a bemenete és a kimenete alapján vizsgálható.

17 Boris Beizer: Black-box testing: Techniques for functional testing of software and systems. Wiley, New York, 1995

segítségével a bevitt adatok és a várt, illetve ténylegesen kapott eredmények összevetésével az algoritmus működési mechanizmusa annak pontos és előzetes ismerete nélkül is visszafejthető.

2016-ban a ProPublica nevű nonprofit szervezet készített egy tanulmányt, amelyben jelentős egyenlőtlenségeket mutattak ki a COMPAS eredményeiben fehér, illetve afroamerikai alanyok vonatkozásában. A Northpointe erre adott reakciója bizonyos szempontból megerősíteni látszott a tanulmányban publikált eredményeket, bevezették ugyanis az úgynevezett *Fairness-kritérium* alkalmazását, amely a hasonló eszközök finomhangolását hivatott szolgálni.¹⁸

A *wisconsini legfelsőbb bíróság* egyszersmind kimondta, hogy – a bírák részére nyújtott figyelmeztetések ismertetése miatt – nem sérül a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga azáltal, hogy a visszaesés valószínűségét egy speciális algoritmuson alapuló információs rendszer kalkulálja ki, akkor sem, ha az algoritmus, illetve maga a valószínűségszámítás alapját képező matematikai rendszer pontos működése sem az ítélező bíró, sem pedig az eljárásban részt vevő felek által nem ismert¹⁹.

A Loomis-ügy és tanulságai

A Loomis-ügy tényállása szerint 2013-ban büntetőeljárás indult *Eric Loomis*szal szemben gépkocsiból történő fegyveres lövöldözés és egyéb, kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények miatt. Loomis a büntetőeljárásban tagadta a bűnösségét, mindössze annyit ismert el, hogy a bűncselekmény eszközéül használt gépkocsit vezette az elkövetés idejéhez viszonyítottan jóval később, de még aznap éjjel. Végül vádalkut kötött, amelynek keretében két kisebb súlyú bűncselekmény (közúti veszélyeztetés és jármű önkényes elvétele) elkövetését beismerte (*pleaded guilty*). A büntetékiszabási eljárás során a wisconsini pártfogó felügyelő olyan *PSI- (pre-sentence investigation)* adatbázist bocsátott az eljáró bíróság rendelkezésére, amely főként a COMPAS kockázatelemző módszerén alapult. A COMPAS rendszer lényege szerint az elkövető ismételt bűnelkövetésének kockázatát a terhelttel készített személyes beszélgetésből kapott információk és a terhelt korábbi elítélésére vonatkozó adatok alapján becsülik meg. Az algoritmus, amely a rendszer lényege,

¹⁸ Megjegyzendő továbbá, hogy a tanulmány publikálása után a Northpointe Equivantra változtatta a nevét.

¹⁹ *State v. Loomis*, 881 N.W.2d 749 (Wis. 2016); *State v. Loomis*. Wisconsin Supreme Court Requires Warning Before Use of Algorithmic Risk Assessments in Sentencing. Harvard Law Review, Mar 10, 2017, p. 1530. http://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/2017/03/1530-1537_online.pdf

titkos, így csak a vizsgálat eredményét tartalmazó jelentés kerül az eljáró bírósághoz. A Loomis-ügyben a vizsgálat kiterjedt 1. a terhelt előzetes fogva tartásának kockázatára; 2. a visszaesés kockázatára; és 3. az erőszakos bűncselekmények vonatkozásában külön vizsgálták a visszaesés kockázatát. Az ügyben részint e kockázatelemzési módszer alapján állapította meg a bíróság a vádlott számára legmegfelelőbb büntetést és szabott ki Loomisra hat év szabadságvesztést és öt év szigorított bűnügyi felügyeletet. A büntetés kiszabás során további jelentős tényezőként értékelték Loomis szexfüggőségét, amely alapján Loomis a legmagasabb kockázati kategóriába (*high-risk*) került. Loomis kegyelmi kérvénnyel élt, amelyben arra hivatkozott, hogy a COMPAS eredményeire alapozott ítélethozatal sértette a tisztességes eljáráshoz való jogát. Az indítvány jogi alapjait részletezve Loomis védője külön kiemelte, hogy a COMPAS eredményeinek felhasználása során a bíróság alkotmányellenesen támaszkodott azon, részben faji alapú megkülönböztetést lehetővé tévő adatokra, amelyek a COMPAS kérdésbázisának részei. Ezáltal sérült a terhelt azon joga, hogy megfelelő, egyéniesített büntetésben részesüljön. Másrészt az elítélés alapja nem konkrét tudásbázison nyugvó információ, lévén hogy maga az eljáró bíróság sem ismerte az ítéletkiszabás során alkalmazott algoritmust. Végül a rendszer nemi és szexuális alapon történő megkülönböztetést is tartalmazott, amelyek szintén összeegyeztethetetlenek a törvény előtti egyenlőség és az egyenlő bánásmód követelményével.

A wisconsini legfelsőbb bíróság az egyéniesített ítélethez fűződő jogot a *Malenchik v. State*-ügyben hozott 2010-es ítéletben megfogalmazott elvek alapján vizsgálta. Ebben az ítéletben a hasonló kockázatelemző módszerek alkalmazásával összefüggésben leszögezte a bíróság, hogy „*a kockázatelemző módszerek segíthetik a bírákat abban, hogy hatékonyabban értékeljék és mérlegezzék a különböző, jogszabályban rögzített, a büntetés kiszabása körében figyelembe vehető bűnösségi körülményeket, mint például a büntetett előéletet, az elzárás vagy rövid tartamú szabadságvesztés alkalmazásának lehetőségét, a feltételes szabadságra bocsátás tényleges valószínűségét és az elkövető ráutaló magatartását, illetve személyi körülményeit, amelyek azt valószínűsítik, hogy nem követ el újabb bűncselekményt*”²⁰.

Az 1989-es *State v. Skaff*-ügyben szintén arra az álláspontra helyezkedett a bíróság, hogy a megalapozott adatokon nyugvó ítélethez való jog magában foglalja azt a részjogosultságot, hogy a terhelt megismerheti, befolyásolhatja és módosíthatja az elítélésének alapját képező PSI-jelentést.²¹

²⁰ Malenchik v. State, 928 N.E.2d 564, 574 (Ind. 2010).

²¹ State v. Skaff, 152 Wis.2d 48, 57-58 (Ct. App. Wisc. 1989).

Mivel a Loomis-ügyben a bíróság nem kizárólag a COMPAS eredményeire támaszkodott a büntetéskiszabás során és mivel Loomisnak a PSI befolyásolásához való joga nem szenvedett sérelmet (hiszen a vizsgálat eredménye részint a terhelti vallomásának adataira, illetve az általa adott válaszokra, amelyeket önként bocsátott a hatóság rendelkezésére, részint pedig a hatóság hivatalos tudomását képező korábbi elítéléseire támaszkodott), így a wisconsini legfelsőbb bíróság bírója, *Ann Walsh Bradley* bíró arra a jogi álláspontra helyezkedett, hogy az ítélet nem volt jogszerűtlen. A bíró kiemelte, hogy Loomis nem bizonyította hitelt érdemlően, hogy a büntetéskiszabás során eljáró bíróságot érdemben befolyásolta volna a faji hovatartozása. Az egyéniesítés kapcsán a bíró azonban azt is elismerte, hogy a visszaesés kockázatának elemzése során a COMPAS meghatározott, a vádlottal azonos társadalmi csoportról szerzett információk halmazára támaszkodott. Az alapügyben eljáró bíróság azonban *nem kizárólag a COMPAS eredményeit vette figyelembe*, hanem a büntetéskiszabás bírói mérlegelése körében egyéb tényezőket is.

Loomis mindhárom érvét elutasították tehát, és a wisconsini legfelsőbb bíróság az adott ügyben a COMPAS használatát jogszerűnek ítélte. A jövőbeni rendszeres alkalmazás tekintetében azonban aggályokat fogalmazott meg. Általánosságban kimondta, hogy a rendszer önállóan nem alkalmazható, csupán egy tényező lehet a bizonyítékok körében. Előnyeit összegezve leginkább ott szabad a módszert hasznosítani, ahol 1. alacsony kockázati százalékkal (*low risk*) jellemezhető terhelt vonatkozásában megelőzhető annak büntetés-végrehajtási intézetbe kerülése; továbbá 2. a közbiztonságot növelő tényező lehet, ha a társadalomra veszélyes elkövetőket folyamatosan felügyeljük akkor is, ha mindez nem a büntetés-végrehajtás keretei között történik; 3. a rendszer segíthet még a feltételes elítélés, a felügyelet és a kezelési modellek megválasztásában is.

A bíróság a kockázatelemző rendszerek alkalmazásával kapcsolatos korlátokat is felállított. Bár álláspontja szerint kétségkívül hasznosak ezek a módszerek az elkövető motivációjának és személyi körülményeinek feltárásában, de nem szabad kizárólag őket használni a konkrét büntetés nemének, mértékének és tartamának megállapítására; továbbá önmagában az elemzés eredménye nem használható fel az ítékezés során súlyosító vagy enyhítő körülményként sem. Ennek oka leginkább abban keresendő, hogy a COMPAS nincs figyelemmel valamennyi, a büntetés kiszabása során releváns szempontra, hanem többnyire a visszaesés szempontrendszerén keresztül vizsgál egyes tényezőket. Más büntetéskiszabási körülmények (például bűnösség, felrúhatóság, elrettentés) nem jelennek meg az algoritmusban. Ezért a bíró-

ság kötelezővé tenné, hogy az ítéletből egyértelműen derüljön ki, milyen szempontok értékelése során támaszkodott az eljáró bíróság kizárólag a COMPAS eredményeire, azaz e vonatkozásban is részletes indokolási kötelezettséget írna elő.

A COMPAS alkalmazása tehát a wisconsini legfelsőbb bíróság döntése értelmében csak a letartóztatás kérdésében történő döntésre korlátozódna. A kockázatelemző módszer alkalmazása kizárt annak eldöntésére, hogy az elkövetővel szemben szabadságvesztés kiszabására kerüljön-e sor, illetve nem determinálhatja a kiszabandó büntetés súlyosságát sem. Az alkalmazási tilalmak mellett a bíróság öt figyelmeztetést fogalmazott meg az algoritmust a jövőben alkalmazni szándékozó bírák számára:

1. a COMPAS szabadalmazott rendszere eleve kizárja a jogalkalmazó felelősségét a rendszer által alkalmazott algoritmusért, mivel annak működése, különösen az egyes tényezők közötti súlyozás mértéke laikusok, illetve szélesebb kör számára ismeretlen;
2. az adatok csoportadatokon alapulnak, amelyek tartalmazhatnak speciális kockázatonövelő tényezőket. Az eredményt így annak tudatában kell mérlegelni, hogy az értékelés csoportvizsgálatok típusjellemzőin, és nem kizárólag egyéniesített vizsgálat adatain alapul;
3. a COMPAS kifejlesztésére az Egyesült Államok teljes lakosságának figyelembevételével került sor, nem tartalmaz Wisconsin-specifikus adatokat;
4. több tanulmány kimutatta, hogy a COMPAS nem objektív az etnikai kisebbségek tagjaival, és az is valószínűsíthető, hogy egyes kisebbségek vonatkozásában lényegesen nagyobb visszaesési arányokkal dolgozik;
5. a COMPAS-t eredetileg nem büntetés-kiszabásra tervezték, hanem arra fejlesztették ki, hogy a pártfogó felügyelők munkáját segítse az elítéltek szabadulása után, azok reszocializációja során.²²

Abrahamson bíró különvéleményében azt javasolta, hogy a COMPAS fejlesztője, a Northpointe adjon tájékoztatást a rendszer működésének lényegéről. Álláspontja szerint ezáltal kizárható lenne az a feltételezés, hogy az algoritmus túlzott mértékben veszi figyelembe az elkövetés (vagy az elkövető) földrajzi helyzetét, illetve az elkövető szociogazdasági státusát. A felvilágosításnak szerinte a következő szempontokra kellene kiterjednie: 1. mely adatok (input tényezők) alapján dolgozik az algoritmus; 2. hogyan súlyoz az al-

²² Danielle Kehl – Priscilla Guo – Samuel Kesser: Algorithms in the Criminal Justice System: Assessing the Use of Risk Assessments in Sentencing. Responsive Communities Initiative. Berkman Klein Center for Internet & Society, Harvard Law School, 2017.

goritmus az egyes input tényezők között; 3. e tényezők közül melyek lehetnek problematikusak (például fajra, nemre vonatkozó adatok) az értékelés kapcsán.

Független vizsgálatok azt bizonyították, hogy a Loomis-ügyben használt algoritmus a színes bőrű elkövetők vonatkozásában magasabb visszaesési kockázatot mutatott, mint a fehér tettesek tekintetében. A ProPublica ezért 2016-ban átfogó vizsgálat alá helyezte a COMPAS módszert, és „*alapvetően megbízhatatlannak*” minősítette a visszaesés kockázatának elemzése szempontjából. Legnagyobb hibaként azt emelték ki, hogy az afroamerikai elkövetők vonatkozásában sokkal magasabb arányt (mintegy kétszeres értéket) mutat a rendszer a visszaesés előrejelzése tekintetében, mint az a későbbi, reális adatok vonatkozásában ténylegesen bekövetkezett. A COMPAS kivitelezője, a Northpointe nem zárkózott el a ProPublicával folytatott egyeztetések elől, érzékelve aényt, hogy mind a jogtudomány, mind a joggyakorlat körében egyre erősebb ellenállás kezdett körvonalazódni a rendszer alkalmazása ellen. A *Washington Post*-ban néhány informatikus szakember arra is felhívta a figyelmet, hogy – bár az algoritmusok alkalmazása látszólag növelheti az eljárás hatékonyságát és a döntések megalapozottságát – súlyos etikai és tudományos problémákat vethet fel. Folyamatosan figyelemmel kell kísérnünk alkalmazásukat és alapvetően kritikai hozzáállást kell tanúsítanunk annak lehetősége kapcsán, hogy a büntető igazságszolgáltatásban ezek az algoritmusok egyre jelentősebb szerepet kapjanak.²³

A kritikus hozzáállás alapja lehet már maga az a tény is, hogy a COMPAS vizsgálatánál helytelen megoldások mutatkoztak az erőszakos bűnelkövetők visszaesési kockázatának meghatározása során: a rendszer mindössze húsz százalékban jósolta meg helyesen a visszaesők helyzetét az erőszakos bűncselekmények elkövetői sorában. Az összes bűncselekmény tekintetében a rendszer már magasabb százalékban adott ugyan helyes választ a visszaesések megjósolásakor, de ettől még nem állíthatjuk azt, hogy általában megbízható lenne. A hibák több okra vezethetők vissza. Egyrészt az egyes államokban lévő adatok nem kompatibilisek egymással, például az adott elkövető másik államban történő elítélését nem feltétlenül mutatja ki a rendszer, másrészt az egyes bűncselekmények súlyozása nem egységes. Például egy gyermekek sérelmére szexuális bűncselekményt elkövető személynél kisebb visz-

23 Sam Corbett Davies et al.: A Computer Program Used for Bail and Sentencing Decisions was Labelled as Biased against Blacks. It's actually Not that Clear. The Washington Post, October 17. 2016. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/17/can-an-algorithm-be-racist-our-analysis-is-more-cautious-than-propublicas/>

szeszési kockázatot mutat a rendszer, ha van rendszeres munkaviszonyból származó jövedelme, mint egy korábban garázdaság miatt elítélt hajléktalan ember esetén.

Ezek a problémák addig nem lesznek orvosolhatók, amíg a rendszert működtető algoritmus titkos. Az alkalmazás során ugyanis a bíróságoknak értékelniük kell az algoritmusok által kimunkált eredményt annak tudatában, hogy ismerik a rendszer működésének sajátosságait, különös tekintettel arra, hogy a súlyozás során milyen elveket érvényesít az informatikai bázis. Ezért hiába szögezte le a wisconsini legfelsőbb bíróság a Loomis-ügyben, hogy a kockázatelemző módszerek alkalmazásának feltétele, hogy az eljáró hatóságok folyamatosan ellenőrizni tudják a kockázatelemző rendszerek megbízhatóságát, amíg maguk az értékelés eredményei alapján ítélező bírák sem látják át a rendszer működését, addig megbízhatóságról nem beszélhetünk.

Algoritmusok a büntető igazságszolgáltatásban²⁴

A kockázati tényezők sokfélék lehetnek, de alapvetően az elkövető személyi adottságaihoz köthetők, például: kor, nem, földrajzi környezet, családi háttér, munkahely/alkalmazásban állás vagy munkanélküliség, gazdasági helyzet, baráti kör, végzettség, mentális állapot stb.

Az Egyesült Államokban jelenleg három típusú kockázatelemző rendszer ismert:

- COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions);
- PSA (Public Safety Assessment);
- LSI-R (Level of Service Inventory Revised).

A COMPAS fejlesztője – ahogyan arról már volt szó – egy profitorientált cég, a Northpointe. Öt fő szempontot vizsgál: a bűnözői (deviáns) életvitelt, személyes kapcsolatokat/életmódot, az elkövető személyiségét, az elkövető családi körülményeit és szociális kapcsolatait. Az LSI-R, amelyet egy kanadai egészségügyi cég fejlesztett ki, szintén több faktort vizsgál, az elkövető büntetett előéletétől kezdve a személyiségi jellemzőiig. A PSA viszont már kevesebb paramétert használ, csak a terhelt életkorát és korábbi büntetéseit, büntetett előéletét veszi figyelembe.

²⁴ Ellora Israni – Evelyn Chang (eds.): Algorithmic Due Process: Mistaken Accountability and Attribution in State v. Loomis. Harvard Journal of Law and Technology – JOLT digest, no. 8, 2017.

A COMPAS a leggyakrabban alkalmazott kockázatelemző rendszer az Egyesült Államokban, eredményeit a szakemberek általában elfogadják, és nem vitatják azok megbízhatóságát. A gyakorlatban leginkább a következő területeken használják:

- feltételes szabadságra bocsátás kérdésében tartott meghallgatáson;
- szabadlábba helyezés kérdésében tartott meghallgatáson;
- a büntetéskiszabás területén.

A COMPAS-t eredetileg abból a célból hozták létre, hogy segítsék a büntetés-végrehajtási tisztek és pártfogó felügyelők munkáját abban, hogy melyik elítélt számára melyik kezelés, reszocializációs módszer lesz hatásos. Ha az ítélezésben használják, hátrányosan hathat a vádalkuval lezárt ügyek alakulására, mivel a COMPAS eredményei alapján a bíró gyakran úgy ítéli meg, hogy súlyosabb szankcióval kell illetni a terheltet, mint amiben a vádalku során megállapodtak az ügyfelek.

Az 1980-as években a *New York Times* a büntető igazságszolgáltatás „csendes forradalma”-ként aposztrofálta azt a folyamatot, amely kísérletet tett arra, hogy kiszűrje a társadalom azon elemeit, akik feltehetően hajlamosak erőszakos bűncselekmények elkövetésére és ismételt bűnelkövetésre („karrierbűnözők”).²⁵ A szelektív kiválasztás célja e bűnözők társadalomtól való távoltartása volt, amely célt azáltal látták megvalósíthatónak, hogy hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték az érintett személyi kört. A modell alapja annak előzetes feltételezése volt, hogy a karrierbűnözők tehetők felelőssé az Egyesült Államokban elkövetett súlyos bűncselekmények nagy részéért, továbbá az, hogy e személyek konkrétan beazonosíthatók meghatározott személyiségjegyeik és bűnelkövetői előéletük alapján. Az e témában született empirikus kutatások közül kiemelendő *Greenwood és Abrahamse* vizsgálata, akik 2100 női elkövetővel készítettek kockázatelemző interjút Kalifornia, Texas és Michigan államokban. Eredményekben rögzítették, hogy szoros kapcsolatot látnak a visszaesés viszonylatában a fiatalkori elkövetések, a heroin, a munkanélküliség és a korábbi bűnelkövetői életvitel között. A kutatásukba bevont populációt magas, közepes és alacsony kockázatot jelentő elkövetői csoportokra osztották.²⁶ További kutatások arra az eredmény-

25 Danielle Kehl – Priscilla Guo – Samuel Kesser: i. m.

26 Peter W. Greenwood – Allan Abrahamse: Selective Incapacitation. Rado Corp., Aug. 1982.
<https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2815.pdf>

re jutottak, hogy a bírák részéről nagyobb hajlandóság mutatkozik a színes bőrű elkövetők elítélésére.²⁷

Az 1970–1980-as években azonban a büntetéskiszabás során fő szabályként az elkövetett bűncselekmény társadalomra veszélyességére voltak tekintettel a bírák, és csak másodlagosan az elkövető személyében rejlő társadalomra veszélyességre. Később – részben a kockázatelemző kutatásoknak köszönhetően is – előtérbe került a bizonyítékon alapuló gyakorlat (*evidence-based practice; EBP*), amely tudományos módszereken alapul, és elfogadja annak lehetőségét, hogy a jövőbeni elkövetői magatartás előre dimenzionálható. A módszer lényege annak felismerése, hogy a visszaesés csökkenthető, ha a konkrét elkövető személyiségjegyeire és bűnelkövetői szükségleteire fókuszálunk, azaz feltárjuk azokat a faktorokat, amelyek őt a jövőbeni elkövetésre motiválják. Ennek megfelelően az elkövetők a későbbi visszaesés szempontjából szintén magas, közepes és alacsony kockázatot jelentő csoportba kategorizálhatók. Ezek a kockázatelemző besorolások az elkövető rehabilitációját is segítik azáltal, hogy meghatározzák, milyen kezelést vagy támogatást kapjon az elítélt a szabadságvesztés végrehajtása alatt.

A kockázatelemzés következő fázisát annak az elméletnek a megjelenése jelentette, amely szerint vannak dinamikus kockázati tényezők, amelyek idővel változnak vagy – akár külső beavatkozás hatására – megváltoztathatók (például foglalkoztatási státus, alkohol-/kábítószer-függőség); és vannak statikus faktorok (például az elkövető életkora, büntetett előélet, az első elítélés időpontja, az elkövető neme, származása), amely kockázati tényezők megváltoztathatatlanok.²⁸

A kockázatelemző tudományos módszerek alkalmazási köre az Egyesült Államokban kiterjed 1. az elítélt rehabilitációja során alkalmazandó módszerek, kezelési eszközök megválasztásában történő segítségnyújtásra; 2. a letartóztatás kérdésében való döntéshozatal megkönnyítésére; 3. az ítélezés, büntetéskiszabás során alkalmazható eljárásokra.

A *rehabilitáció* során annak kimutatására szolgál a módszer (*rehabilitative risk/needs assessment; RNA*), hogy milyen eszközök alkalmasak legin-

27 Josua B. Fischman – Max M. Schanzenbach: Racial Disparities under Federal Sentencing Guidelines: The Role of Judicial Discretion and Mandatory Minimums. *Journal of Empirical Legal Studies*, no. 4, 2012, p. 729.

28 Susan Turner et al.: Development of the California State Risk Assessment (CSRA): Recidivism Risk Prediction in the California Department of Corrections and Rehabilitation. Center for evidence-based corrections, University of California, Irvine, 2013.
https://ucicorrections.seweb.uci.edu/flies/2013/12/Development-of-the-CSRA_Recidivism-Risk-Prediction-in-the-DC-SR.pdf

kább az érintett személy rehabilitációjára. Az elkövetői csoportok létrehozásával intenzívebb kezelést tudnak biztosítani a magasabb kockázati kategóriába tartozó elkövetők vonatkozásában, mint az alacsony kockázati arányú elítélteknél.

A *letartóztatás* kérdésében való döntést megkönnyítendő módszer (*Public Safety Assessment; PSA*) abban segíti a bírót, hogy a kockázati tényezők felméréseivel előrevetíti számára az esetleges bűnismétlés (vagy szökés/elrejtőzés) veszélyét.

Az Amerikai Egyesült Államokban az *ítélkezés* kétlépcsős folyamat. Miután az esküdtszék megállapította a terhelt bűnösségét, a büntetés kiszabása már a bíró feladata, külön eljárás keretében. Ebben segíti őt – a már említett – jelentés (*pre-sentence investigation report; PSI*), amely a terhelt előéletéről és szociális körülményeiről ad felvilágosítást. A jelentést általában a bíróságok mellett működő szociális munkások készítik, és az további – a terhelt büntetőjogi felelősségét vizsgáló büntetőperben fel nem használható – bizonyítékot szolgáltat az elkövető büntetett előéletéről, személyi, családi körülményeiről, baráti köréről, korábbi munkaviszonyairól. A PSI-ben rögzített információk általában hozzáférhetők és megismerhetők a terhelt és védője számára is.

Az *ítélkezés*, bünteteskiszabás során először Virginia államban alkalmazták a kockázatelemzést 1994-ben. Az úgynevezett *virginiai módszert* arra fejlesztették ki, hogy a társadalomra kevésbé veszélyes elkövetők vonatkozásában segítse a bíróságot a megfelelő – lehetőség szerint szabadságelvonással nem járó – szankció megválasztásában. Ezek az alternatív jogkövetkezmények a büntetőeljárásról való elterelés alkalmazásától a pénzbüntetésen, közérdekű munkán át a legrövidebb tartamú szabadságvesztésig terjednek. A cél a visszaesés megakadályozása mellett a költséghatékonyság növelése volt azáltal, hogy ne kerüljenek büntetés-végrehajtási intézetekbe olyan elkövetők, akiknél a szabadság elvonásával járó büntetések alkalmazásának létjogosultsága nem igazolt.²⁹ Jelenleg a bünteteskiszabás során arra használják a kockázatelemző módszereket, hogy megválaszolják: *melyik büntetési nem* a legmegfelelőbb az érintett elkövető esetében, és *milyen tartamú büntetés* kiszabására kerüljön sor.³⁰ A bünteteskiszabásban jelenleg alkalmazott kockázatelemző módszer a *Level of Service Inventory (LSI-R)*, amely a statikus és dinamikus tényezők széles skáláját vonul-

29 Sonja B. Starr: Evidence-based Sentencing and the Scientific Rationalization of Discrimination. Stanford Law Review, no. 66, 2014, p. 803.

30 Ebből a szempontból kiemelendő Sonja B. Starr kutatása: kimutatta, hogy nincs szignifikáns összefüggés a hosszú tartamú szabadságvesztés és a bűnismétlés csökkenése között. Sonja B. Starr: Uo.

tatja fel, és amely a büntetés kiszabás során a visszaesés esélyeit is mérlegeli. A másik népszerű eszköz a COMPAS, amely öt fő területről emeli be az értékelési szempontjait: az elkövető kriminális érintettsége/befolyásoltsága; kapcsolatai/életvezetése. Statikus és dinamikus tényezőket egyaránt vizsgál, a visszaesés esélye meghatározó tényező a büntetés kiszabás során.

Amerika öt államában kötelező ezen eszközök alkalmazása a büntetés kiszabás során: Arizonában, Oklahomában, Kentuckyban, Ohio-ban és Pennsylvaniában. Más államok (például Idaho, Louisiana, Nyugat-Virginia) engedélyezik az alkalmazást.

Kockázatelemzések a magyar büntető igazságszolgáltatásban

Hazai szakirodalmi előzmények

A kibernetika és a matematika jogtudományra gyakorolt hatását *Erdei Árpád* már 1972-ben vázolta, amikor előrevetítette, hogy a technika fejlődésével elkerülhetetlen lesz a kibernetika térnyerése a jogalkalmazás területén is. Írásában ezért a vonatkozó hazai kutatások késedelem nélküli megkezdésére buzdított.³¹ A valószínűségnek a büntető igazságszolgáltatásban betöltött szerepével az 1970–1980-as években foglalkozott – többek között – *Kertész Imre*, *Pusztai László* és *Katona Géza* is.³² A valószínűségi ítéletalkotás egyes pszichológiai problémáit kutatta *Engländer Tibor*, akinek 1999-ben monográfiája jelent meg a témában.³³

Alkalmazási lehetőségek

Ha idővel a hazai büntető igazságszolgáltatásban is felvetődik a számítógépes kockázatelemzések alkalmazásának lehetősége, abban a szerencsés hely-

31 Erdei Árpád: A kibernetikai, matematikai és logikai módszerek jogi alkalmazásával kapcsolatos néhány problémáról. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok. KJK, Budapest, 1972, 241–290. o.

32 Arató Mátyás – Kertész Imre: A valószínűség és a közvetett bizonyíték. In: A valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1981, 57–69. o.; Pusztai László: A nyomozási verziók, mint a valószínűség megjelenési formái a büntető eljárás kezdeti szakaszában. In: A valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1981, 69–79. o.; Katona Géza: Az analógia kimutatására irányuló kriminalisztikai vizsgálatok tapasztalataiból. In: A valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1981, 207–221. o.

33 Engländer Tibor: Viaskodás a bizonytalannal. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999

zetben leszünk, hogy rendelkezésünkre állnak a külföldi példák és tapasztalatok, illetve tanulhatunk azok hibáiból is.

Úgy véljük, hogy az adekvát jogkövetkezmények megválasztásának elősegítésével és alkalmazásuk gyorsításával a számítógépes kockázatelemzések egyértelműen hozzájárulhatnak a büntetőeljárás hatékonyságának növeléséhez. Ezen kívül pozitívan hathatnak az ítélkezési gyakorlat egységességére, valamint növelhetik az objektivitást is. Mindazonáltal ezen eszközök alkalmazása – ahogyan arra a tanulmány is rámutat – nem veszélytelen. Számos, alapjogi – elsősorban a tisztességes eljáráshoz és a törvény előtti egyenlőséghez fűződő – aggály merülhet fel a gyakorlatban, amelyek kizárólag az elmélet alapján nem mindig válaszolhatók meg. Éppen ezért úgy véljük, hogy a számítógépes kockázatelemzések alkalmazásának lehetőségét csak korlátozottan és fokozatosan lehet megteremteni, illetve később meghonosítani a magyar büntetőeljárásban.

Általánosságban is megállapítható, hogy a bűnügyekkel kapcsolatos, azokra vonatkozó ismereteket a bűnmegelőzés, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás szereplői egymástól eltérően értékelik. Ez a tétel a kockázatelemzések vonatkozásában is igaznak bizonyul. Mindhárom területen rendelkezésre állnak ugyan kutatási adatok, de gyakorlati eredményeket elsősorban a kriminalisztikai és a kriminológiai terület tud felmutatni³⁴, ebből kifolyólag a különböző valószínűségszámításon alapuló módszerek egyfelől a nyomozás (egész pontosan a felderítés) oldaláról képezik részét a büntetőeljárásnak, másrészt viszont – a büntetőjogi jogkövetkezmények kapcsán – a büntetés-végrehajtási jog révén kapcsolódnak hozzá. A téma szempontjából elsősorban utóbbi a releváns.

A kockázatelemzések alkalmazása a tágabb értelemben vett magyar büntető igazságszolgáltatás bizonyos területein már nemcsak elfogadott, hanem egyenesen előírt, és kezdetei, csakúgy, mint az Egyesült Államokban, a büntetés-végrehajtási jog területéhez köthetők. A 2013. évi CCXL. törvény, a Bv.-kódex egyik legnagyobb újítása volt a kockázatelemzési és -kezelési rendszer bevezetése, amely megteremtette a jogi keretrendszert a kezdetektől alkalmazott tudományos megalapozottságú reintegrációs módszerek gyakorlati alkalmazásának lehetőségére.³⁵ A szabadságvesztés végrehajtásáról szóló fejezet értelmező rendelkezései között a jogalkotó meghatározza a kockázat-

34 Orbán József: Bayes hálók a bűnügyi tudományokban. PhD értekezés. PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2017, 17. o. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/orban-jozsef/orban-jozsef-muhelyvita-ertekezés.pdf>

35 Schmehl János: A fogvatartottak kockázatelemzési és kezelési rendszere. Börtönügyi Szemle, 2014/I.

elemzési és -kezelési rendszer fogalmát, amely az elítélt visszaesési és fogva tartási kockázatának a felmérése, értékelése és kezelése érdekében kialakított és működtetett szakmai rendszer (82. § 3. pont) és amelyet a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet működtet és használ az elítéltek kockázatelemző, valamint az egyéb reintegrációs programokat és döntéseket elősegítő vizsgálataihoz [92. § (1) bek.]. Fő szabály szerint az elítéltet szabadulása előtt legalább hat hónapon belül kockázatelemzési vizsgálatnak kell alávetni a módszertani intézetben, az ezt követő záró kockázatértékelési jelentésben pedig rögzíteni kell az elítélt szabaduláskor mért visszaesési kockázatát [93. § (2) bek.].

Figyelemmel arra, hogy a jogszabály szerint a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet új szakmai módszerek és eljárások kidolgozását is elvégzi [94. § (2) bek.], e körben a döntéshozatalt segítő jelleggel megvalósíthatóknak látjuk a COMPAS-hoz hasonló, számítógéppel támogatott kockázatelemző algoritmusok használatát.

Összegzés

A tanulmányból kiderült, hogy az Egyesült Államokban – ha nem is feltétel nélkül, de – általánosan és széles körben elfogadott egy szabadalmazott és titkos algoritmus alkalmazása a büntető igazságszolgáltatásban, ami akár annak befolyásolására is alkalmas lehet. Az Európai Unió számára viszont kiemelten fontos az átláthatóság: „*a nagy adathalmazok elemzése révén nyert információk megbízhatósága az alapul szolgáló adatokon múlik, ezért az elemzés és prediktív algoritmusai eredményeinek megítéléséhez szigorú tudományos és etikai normákra van szükség*”³⁶. Továbbá fel kell hívni a tagállamok bűnüldöző hatóságainak figyelmét arra, hogy „*az adatelemzést a legmagasabb színvonalú etikai normák fenntartásával alkalmazzák, és biztosítják az emberi beavatkozást és elszámoltathatóságot a döntéshozatal valamennyi szakaszában, nem csak az adatok reprezentatív voltának, pontosságának és minőségének értékelése, hanem az adott információ alapján meghozandó minden egyes döntés megfelelőségének értékelése céljából is*”³⁷.

Mint ahogyan arra a közelmúlt eseményei (például a *Cambridge Analytica-botrány*) és az azokra adott reakciók is rámutattak, a személyes adatok-

³⁶ Jelentéstervezet a nagy adathalmazok alapjogi vonatkozásairól: magánélet, adatvédelem, megkülönböztetésmentesség, biztonság és bűnüldözés (2016/2225(INI)).

³⁷ Uo.

kal, valamint azok védelmével kapcsolatos hozzáállás jelentősen különbözik az angolszász, illetve a kontinentális jogrendszerű rendelkező országok esetén. Ez a különbség kihathat a prediktív algoritmusok alkalmazásának lehetőségeire is: míg az Amerikai Egyesült Államok jelentős részében elterjedt ezen eszközök használata, addig az Európai Unió térségében az adatvédelmi irányelvekre (is) tekintettel nem. Utóbbiakkal kapcsolatosan megjegyzendő, hogy bár az általános adatvédelmi rendeletet (GDPR)³⁸ általában a bíróságok és más igazságügyi hatóságok tevékenységeire is alkalmazni kell, a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a büntetőeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából – ideértve a közbiztonságot fenyegető veszélyek megelőzését, illetve az azokkal szembeni védelmet is – végzett kezelése vonatkozásában a természetes személyek védelme, valamint az ilyen adatok szabad áramlása külön uniós jogi aktus tárgyát képezi. Ezért az e célok érdekében végzett adatkezelési tevékenységekre nem az általános adatvédelmi rendelet, hanem a kifejezetten erre vonatkozó külön uniós jogi aktus, az (EU) 2016/680 európai parlamenti és tanácsi irányelv alkalmazandó.³⁹ A kockázatelemzések eredményeinek felhasználása során olyan megválaszolatlan kérdések vetődnek fel (például a tisztességes eljáráshoz való jog, a nyilvánosság elve, a diszkrimináció tilalma, a törvény előtti egyenlőség és az egyenlő bánásmód követelménye), amely említett alapjogok és elvek, illetve az algoritmus közötti ellentmondás feloldása jelenleg még várat magára. Az Európai Unió tagállamai számára az amerikai minta ezért csupán példaként szolgálhat arra, hogy milyen alapjogi kérdések tisztázása elengedhetetlen a kockázatelemző eszközök alkalmazása során, és ezekre milyen megoldások adhatók. Az adatvédelmi szabályok miatt ezen automatizált döntéshozatali formák ezért jelenleg hazánkban is csak nagyon szűk körben és célból engedélyezhetők.

38 Az Európai Parlament és a tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

39 Az Európai Parlament és a tanács (EU) 2016/680 irányelve (2016. április 27.) a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről.